

XIII

ОГЛЯДИ ТА ІНФОРМАЦІЯ

Дмитро Урсу (м. Одеса)

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ КРИМОЗНАВСТВА

Рец. на кн.: Непомнящий А. А. ПОДВИЖНИКИ КРЫМОВЕДЕНИЯ: В 2-х т. — Симферополь, 2008. — Т. 2: TAURICA ORIENTALIA. — 600 с. — (Библиография крымоведения; Вып. 12).

Протягом століть Крим був і досі залишається живим осередком Сходу на південних кордонах України. Тому не дивно, що вже з кінця XVIII століття півострів був перетворений на творчу лабораторію вітчизняної орієнталістики. Саме тут були найсприятливіші умови для вивчення археології, історії, етнографії, фольклору, мови безпосередньо у носіїв східної цивілізації — татар, караїмів, кримчаків. З того часу почала формуватися комплексна наукова дисципліна **кримознавство**, яка в рівній мірі відноситься як до регіонознавства (краєзнавства), так і до орієнталістики (сходознавства).

Рецензована праця професора А. А. Непомнящого стосується якраз другої, сходознавчої іпостасі кримознавства, оскільки досліджує невідомі (або маловідомі) сторінки орієнталістики на теренах Криму, починаючи з часів його приєднання до Російської імперії й до початку Другої світової війни, тобто протягом більш ніж 150 років. Читач одержав справжню галерею творчих портретів істориків-сходознавців у вигляді окремих нарисів, що тісно з'єднані один із одним методологією, сюжетними лініями, паралельними біографіями діючих персонажів. Автор слушно зауважує, що історія історичної науки не може бути відтворена з належною повнотою, якщо спиратися лише на друковані джерела та опубліковані твори науковців. Слід заглибитися в нетрі невичерпної архівної документації, що зберігається в особових фондах учених, насамперед — в щоденники та листи, чернетки наукових праць, плани, програми і проспекти, вивчити паперові залишки наукової лабораторії. Ці унікальні джерела дадуть змогу зрозуміти краще психологічний та інтелектуальний контекст творчості, відчутти емоційну напругу та тлі бурхливої соціокультурної еволюції кримського суспільства.

Для виконання своїх амбітних планів Автор провів тривалі й доволі плідні пошукові роботи в архівах, сховищах рукописів бібліотек і музеїв в Москві, Санкт-Петербурзі, Одесі,

Києві, Сімферополі, Бахчисараї, Єревані. Немає, здається, такої наукової установи, в якій зберігаються ті чи інші папери, що торкаються кримської тематики, де би він не працював. Професору А. А. Непомнящому притаманний рідкісний, радше унікальний, хист “почути” минуле в його поліфонії, “побачити” в різноманітності його барви через призму документів особистого походження. Він бездоганно володіє технологією архівних і бібліографічних пошуків, досконало знає океан фахової літератури. Неосяжна ерудиція дозволяє йому впевнено йти до цілі, знаходити точні орієнтири в історії різних галузей вітчизняної науки — історії, культурології, археології, етнографії, мовознавства, орієнталістики. Отже, читача цієї багатой на факти та міркування книги чекають великі й малі відкриття майже на кожній сторінці, а взагалі — цікаве знайомство із славетними постатями науковців, корифеями сходознавства, оскільки персоналізна історіографія, поєднана з біографією, має свої переваги над сухим монографічним текстом, який утвердився, скажімо, в дисертаціях.

Автор присвятив ґрунтовні нариси видатним російським сходознавцям XIX ст. — В. В. Григор'єву, І. М. Березіну, М. І. Веселовському, В. Д. Смирнову і XX ст. — В. О. Гордлевському, Г. Ю. Крачковському, О. М. Самойловичу, причому головна увага привернута до кримознавчих студій, менш відомих в їх творчій спадщині. Тут читач зустріне величезну кількість нового, свіжого фактичного матеріалу, запозиченого із забутих публікацій та рукописів. Вперше до наукового обігу введені, наприклад, листи Арсенія Маркевича до Миколи Веселовського (с. 114–115), його ж листи до Н. Д. Полонської-Василенко (с. 436–445). Нарис про Г. Ю. Крачковського майже цілком ґрунтується на його багаторічному листуванні із В. Й. Філоненком (с. 350–401), яке досконало опрацьовано А. А. Непомнящим у академічному архіві в Санкт-Петербурзі.

На окрему увагу заслуговують відкриті Автором невідомі сторінки в науковій спадщині

перших українських кримиознавців О. О. Андрієвського, В. М. Базилевича, О. Я. Олесницького. Абсолювент Університету Св. Володимира, Андрієвський певний час викладав в одеському Рішельєвському ліцеї, потім був журналістом у “Киевских губернских ведомостях”. Його перу належить широко відома у свій час книга нарисів “Крим і кримські татари”, яка витримала три видання (с. 268–272). Відомий український історик В. М. Базилевич у початковий період наукової творчості теж вельми цікавився минулим Крима, надрукував статтю “З історії московсько-кримських стосунків першої половини XVII ст.” (1914 рік), яка досі не втратила наукової вартості. Етнічну історію півострова, фольклор кримських татар розробляв О. Я. Олесницький, який видав 1910 р. зібрані ним в результаті польових досліджень пісні кримських татар. Життя своє він закінчив в еміграції на посаді доцента Загребського університету (с. 228–233). До речі, саме А. А. Непомнящим вперше виявлено й оприлюднено на сторінці 229 рецензованої книги фотографію цього дослідника.

Ще одна маловідома постать українського походження — мистецтвознавець Є. Ю. Спаська, розповідь про трагічну долю якої неможливо читати без хвилювання (с. 294–310). Авторіві вдалося знайти низку особистих документів ученої у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського, що дозволило йому більш повно висвітлити її наукову спадщину в царині кримського народного мистецтва. Хотілось би особливо підкреслити те, що Автор, вивчаючи історіографію, кримиознавство того часу, коли півострів адміністративно не входив до складу України, постійно підкреслює зв'язки родинні та професійні російських сходознавців з Україною. Так В. В. Григор'єв почав свою педагогічну та наукову діяльність в якості викладача турецької мови Рішельєвського ліцею в Одесі, тут провів шість років (с. 70–79). З Одесою пов'язана біографія ще одного кримиознавця, молдованина за походженням, Ф. Ф. Лашкова (справжнє прізвище Лашку), який навчався в Новоросійському університеті, певний час працював чиновником в Одесі. До речі, життя і діяльність Федора Лашкова в рецензованій книзі так широко і достовірно вивчено вперше (с. 136–190). Чимало цікавих фактів і спостережень навів Автор, розглядаючи кримиознавчу спадщину

гордості української орієнталістики А. Ю. Кримського (с. 233–236), а також славетної Н. Д. Полонської-Василенко (с. 179–180, 435–445).

Кінець “TAURICA ORIENTALIA” прикрашають додатки: це 9 статей сходознавців про Крим (Ф. Ф. Лашкова, О. Я. Олесницького, В. Д. Смирнова, Г. Ю. Крачковського), причому (до того ж) чотири з них — рукописи, знайдені автором в архівах та фондах музеїв, інші — були надруковані в маловідомих журналах і виданнях. Корпус цих джерел дозволить молодим науковцям подовжити дослідження, започатковані в рецензованому томі.

Слід привернути увагу читача ще на одну симпатичну рису твору професора А. А. Непомнящого. Йдеться про величезний і багатий на інформацію науковий апарат, справжню кримиознавчу енциклопедію: майже на кожній сторінці можна зустріти або вичерпну бібліографію того чи іншого сюжету, або ретельно підготовлену біографічну довідку побіжних персонажів, про яких згадується в тексті (такі біографії майже сотня). Але, на жаль, бракує біографічних відомостей про таких краєзнавців 1920-х років, як У. Боданінський і О. І. Полканов. Між тим, про першого із згаданих в Російському державному архіві літератури і мистецтва зберігаються цінні матеріали, які ще не введені до наукового обігу, а саме особові справи, листування, звіти. Це такі фонди: 941 (Державна Академія мистецьких наук), оп. 10, спр. 63 — і 675 (Спілка драматичних і музичних письменників), оп. 2, спр. 82. До речі додамо, що в цьому архіві, в особовому фонді Г. Ф. Сукованченка, бібліографа, співробітника Весесоюзної книжкової палати, збирача літературних пам'яток про Крим (фонд 1396, 467 од. зб.) ймовірна наявність невідомих рукописів, що торкаються вивчення минулого півострова. Що ж стосується Олександра Полканова, якого Автор слушно назвав “лідером краєзнавчого руху” 1920-х років, то треба прямо сказати, що навколо цієї постаті створено чимало легенд і міфів. Настав час сказати про нього правду, для чого необхідно вивчити судово-слідчу справу, оскільки документація, що осіла в його особовому фонді (ф. Р-3814 в Держархіві в Автономній Республіці Крим), в значній мірі втратила автентичність, бо була старанно підчищена спадкоємцем.

Не можна обманути деякі дрібні фактографічні огріхи рецензованої книги: М. К. Дмит-

рієв не міг стати в 1925 р. кандидатом наук (с. 376), оскільки наукові ступені запроваджені лише 1934 року. З цієї причини Є. Ю. Спаська не захищала в 1931 р. кандидатську дисертацію (с. 307). На тій же сторінці, де вміщена замітка про Дмитрієва, в біографії О. С. Башкирова сказано, що він був з 1924 р. до 1934 р. співробітником Інституту археології та мистецтвознавства та Інституту народів Сходу РАН. Але Інститут народів Сходу був підзвітним Всесоюзному ЦВК, а не Академії наук СРСР. Ще одне зауваження: Автор полюбляє не в міру розлогі цитати, бо він, здається, не обмежений обсягом видання; деякі цитати можна було б скоротити без всіляких втрат сенсу. Навіщо, скажемо, було наводити повністю скаргу Ф. Ф. Лашкова на директора гімназії (с. 158–170)? Адже цей документ має суто особистісний зміст і не несе принципового наукового навантаження.

Підсумовуючи свої враження від “TAURICA ORIENTALIA”, насамперед хотілось би

підкреслити її хронологічну, просторову й тематичну широту, сумлінність дослідження основних сюжетів в глибину, новаторський характер всієї книги, її висновків і узагальнень. Це дійсно кращій зразок “нової локальної історії”, який ні в чому не поступається шедеврам сучасної світової історіографії. І останнє: рецензована книга вирізняється вишуканим поліграфічним оздобленням, вона розкішно ілюстрована малюнками і портретами, більшість з яких є справжніми раритетами. Дизайн книги свідчить про високий естетичний смак її Автора. Подяка мусить бути адресована також поважним інституціям, завдяки яким книга побачила світ, а саме: Республіканському комітетові Автономної Республіки Крим з охорони культурної спадщини, Науковому центру історико-краєзнавчих досліджень та Зводу пам’яток України по Автономній Республіці Крим, Центру пам’ятокознавства НАН України і Українського товариства охорони пам’яток історії та культури.